

Præsteskiftet i Vejen 1821

Af F. Elle Jensen.

Den 21. Juni 1661 udstedte Frederik III nogle saakaldte kongelige Privilegier for den danske Gejstlighed, sigtende til at give den en vis Selvstændighed overfor de verdslige Myndigheder. Et enkelt Punkt i dem var dog langtfra til nogen Glæde for Standen, om end det var indsvøbt i pæne Talemaader, nemlig Bestemmelsen om at Præsterne »af synderlige Naade« maatte (d.v.s. skulde) »tilforhandle sig deres Præstegaardes Bygninger«; thi den var i Virkeligheden kun et maskeret Skattepaalæg, der skulde skaffe Erstatning for de Penge, Regeringen under Svenskekrigene havde taget fra Københavns Fattigvæsen og Legatmidler. Beløbet sattes til 100 Rdl., senere forhøjet til 500, som de paagældende Præster fik Lov til atter at paalægge deres Eftermænd, og de igen deres, saa Betalingen af denne »Indløsningssum«, der holdt sig helt ned til vore Dage, blev en trykkende Forpligtelse for enhver, der overtog et Embede. Kunde han derfor muligt slippe lidt billigere, gjorde han det naturligvis gerne, og her gav Loven ham en vis Chance, idet den foreskrev, at hvis Præstegaarden siden sidste Syn i Naadensaaret fandtes at være bleven forringet, havde den nye Præst Ret til

at kræve Afslag i Summen hos den afgaaede eller hans Bo.¹⁾ I Reglen forhandlede man sig til Rette om Sagen, men ved given Lejlighed kunde ogsaa Uoverensstemmelserne blive saa store, at Myndighederne maatte tage Affære. Saaledes ved Præsteskiftet i Vejen—Læborg 1821.

D. 7. Februar 1821 døde Sognepræsten for Vejen og Læborg Menigheder, Henrik Bruun. Noget særligt er der ikke at sige om ham udover, at han, hvad der vist er ret enestaaende for en Præst i hine Tider, 1805 ifølge kgl. Bevilling fik sit Ægteskab opløst med Tilladelse til at gifte sig igen. Aktstykkerne til Sagen er imidlertid bortkommet, saa de enkelte Omstændigheder ikke kendes²⁾, men det kan dog oplyses, at Hustruen var fra Stavanger, hvor Bruun var Kapellan 1791—98, og hed Margrethe Karina Lugsteds³⁾, og man kan roligt gaa ud fra, at Skylden for Ægteskabets Sammenbrud har ligget hos hende, og at der har kunnet paavises graverende Forhold i hendes Opførsel, siden Øvrigheden ikke tog i Betænkning at dømme, som den gjorde. 1798—1803 var Bruun residerende Kapellan i Tversted, Aalborg Stift, og blev saa Sognepræst paa Manø 1805—10, og her giftede han sig med Ane Louise Simonsen fra København. 1812 fik han Embedet i Vejen-Læborg.

Bruun synes at have været en venlig og godsindet Mand⁴⁾, men Pengesager har han vist ikke forstaaet sig noget paa, thi da hans Bo 1826 blev opgjort, viste det sig, at han efterlod en betydelig Gæld, ca. 950 Rbd. Sølv. At de daarlige Tider har bidraget stærkt til dette Underskud er givet, men han selv har nok ogsaa været en svag Karakter, som helst vilde have, at alting skulde gaa af sig selv, og derfor havde vanskeligt ved at hævde sig,

ogsaa i de Tilfælde, hvor han havde Retten paa sin Side. I den Kontrakt, han 1816 oprettede med sin Forpagter, Henning Clausen fra Lintrup, var der bl. a. en Bestemmelse om, at denne skulde vedligeholde Præstegaarden, men den blev ikke overholdt⁵), og da Clausen døde, var det ham umuligt at faa Enken, der overtog Avlingen, til at opfylde sine Forpligtelser. 1820 nægtede hun rent ud at takke Stuehuset, saa det i Regnvejrr ikke var Præsten muligt at være i sit Studerekammer, fordi Tag og Loft var utætte.

Da Bruun var død, fik hans Enke kongelig Tilladelse til at oppebære alle Embedets Indtægter, indtil en ny Præst blev udnævnt, og at det hende tilkommende Naadensaar først blev beregnet fra den Dato — det vil sige fra d. 29. Juni 1821, da Niels Sommer Bergenhammer, hidtidig Præst i Verst, blev kaldet til Vejen. Et lempeligt Præstegaardssyn samme Aar fandt adskilligt at udsætte paa Bygningerne, bl. a. var Tag og Loft som Aaret før i meget maadelig Forfatning; det eneste, der var nogenlunde i Orden, var Haven. Det var derfor ikke underligt, at den nye Mand gjorde Ophævelser ved at skulde overtage saa forfaldne Bygninger uden Vederlag, og Boet, der repræsenteredes af Skifteforvalteren, Herredsfoged Schrum og Kurator, Forligskommissær Jensen, indvilgede da ogsaa (d. 1. Oktbr.) i at betale ham 20 Rdl. holstensk Kurant til Istandsættelse af Loftet, et Beløb, der saa skulde fradrages de 500 Rbd. Sølv, han var pligtig at svare i Indløsningssum.

Men jo mere Pastor Bergenhammer blev fortrolig med sin Præstegaard, des ringere syntes han om den, ja den forekom ham endog ikke ufarlig at bebo, saa han var klar over, at der maatte en

hel Ombygning til for atter at faa den i Stand — om den da i det hele taget kunde holde til en Hovedreparation, thi dens 14 Fags Stuehus var saa skrøbeligt, at det maaske ikke kunde taale en saadan. Omkostningerne ved det Byggearbejde, der i alt Fald maatte foretages, mente han dog ikke, det tilkom ham at udrede, men Boet, fordi Præstegaarden havde været slet vedligeholdt i Bruuns Tid og var blevet ham overleveret i uforvarlig Tilstand. Han henvendte sig derfor til Herredsfoged Schrum om Sagen, men fik det Svar, at det var Forpagterenken, der havde haft Pligten til at holde Bygningerne i Orden, og at Boet ikke kunde være ansvarligt for nye Mangler. Ejheller hjalp det, at han fik Stifts- og Amtsprovst Koefoed⁶⁾ til at tale sin Sag, thi ogsaa overfor ham hævdede Skifteretten, at man kun kunde tage Hensyn til de af Synet 1821 udsatte Mangler, Reparation af Loftet og Gulvet i Forstuen samt Tagtækning forskellige Steder, mens de af et Syn i Maj 1822 — som man ikke kendte noget til — opstillede nye Krav, der bl. a. gik ud paa at faa Sønder siden af Stuehuset rettet og istandsat, var Boet uvedkommende, da det paaklagede Forhold havde eksisteret i mange Aar.

Bergenhammer var naturligvis lidet tilfreds med Boets afvisende Holdning. Selv mente han i Hensyn til Lovens Bestemmelse om Afslag i Indløsningssummen ved Forringelse af Bygningerne i Formandens Tid at tilkomme en Erstatning paa 325 Rbd. 1 Mk. $\frac{1}{2}$ Sk., og da der ingen Udsigt var til at faa en mindelig Ordning, henvendte han sig til sin Biskop, Hertz i Ribe⁷⁾, der (eventuelt i Forbindelse med Kancelliet) var øverste Instans i Sa-

ger af den Art, med Anmodning om Nedsættelse af en Provsteret til at træffe en Afgørelse.

Dette bevilgedes, og Stiftsprovsten med Præsterne Bredstrup, Brørup, og Fuglede, Malt, beskikkes til at være Dommere i Sagen, der blev forhandlet d. 30. Oktbr. 1822 i Vejen Præstegaard.⁸⁾ Her fremlagde da Bergenhammer sine Krav paa Boet, idet han mente sig berettiget til at fragaa sin tidligere Overenskomst med det om at nøjes med et Afslag paa 20 Rdl., mens paa den anden Side saavel Skifteforvalteren som Kurator henholdt sig til den trufne Aftale og vægrede sig ved at betale mere. Alt, der var senere end Synet 1821, havde det intet Ansvar for, det skæve Hus havde set ligesaadan ud ogsaa i Bruuns Formands Tid, og var det end defekt, behøvede det ikke derfor at være faldefærdigt. Iøvrigt henviste de med Hensyn til Reparationer til Forpagterenken, der var til Stede, men heller ikke hun vilde vedkende sig nogen Forpligtelse til at betale. Retten fandt derefter, at Bergenhammer ikke egenmægtig kunde fragaa den trufne Aftale, og desuden ansaa den hans Overslag angaaende Bygningernes Istandsættelse for at være alt for stort. Udgifterne var for højt beregnet; Tømmer kunde f. Eks. tages i de til Embedet hørende Lodder i Estrup Skov, hvad man altid før havde gjort, og det var heller ikke absolut nødvendigt med Tækning nu. Omkostningerne kunde efter en af Bygmester Chr. Torp, Ribe, foretagen Vurdering i alt Fald ikke sættes til mere end 121 Rbd. 5 Mk. 5 Sk. + de 20 Rdl. for Loftet, men dette Beløb havde Bergenhammer Krav paa, eftersom Enken i Naadensaaret skulde vedligeholde Præstegaarden og derfor ogsaa foretage de Reparationer, Synet 1822 havde forlangt. At nægte

dette under Paaskud af, at Bygningerne var daarlige og snart skulde hovedrepareres, havde man ingen Ret til, ligesom det maatte være hende eller Boet eller Forpagterenken — hvem af dem, det blev, var Retten uvedkommende — der skulde betale for den Skade, en Efteraarsstorm i 1821 havde forvoldt.

Ingen af Parterne var tilfreds med denne Afgørelse, og Bergenhammer indankede den for Biskoppen.⁹⁾ Dommen var, skrev han til ham, partisk, idet Stiftsprovsten som Formand for Stiftets gejstlige Enkekasse, hvoraf Bruun i sin Tid til Indløsning af Vejen Præstegaard havde laant 500 Rdl., der ikke var tilbagebetalt, havde dømt i sin egen Sag. Naar han havde lovet Boet for 20 Rbd. selv at gøre Loftet i Stand, var det i Tillid til, at det afhjalp de andre Mangler, men det var ikke sket; i Stedet havde han ved Afleveringen modtaget en uforsvarlig Præstegaard, som nu var meget vanskelig at reparere, men Skylden herfor faldt paa Koefoed, der ved tidligere Syn havde været alt for overbærende overfor Bruun. Ligeledes bestred han Torps Overslag, saa meget mere som han kun var Murer og ikke Tømrer, hvortil kom, at han som Stiftsprovstens gamle Synsmand var nær knyttet til ham. At der var Træ nok i Præstegaardsskoven, vilde han heller ikke indrømme; Bruun havde nemlig forhugget den stærkt, og han vedlagde en Erklæring fra en Skovfoged og Tømrer paa Eggen, der viste, at der kun kunde tages visse Smaating i den, men ikke noget til Bjælker o. l. Han ønskede derfor Provsterettens Kendelse omstødt og sig selv i Henhold til sin Opgørelse tilkendt en Erstatning eller en ny Provsteret nedsat,

der kunde overveje Sagen paany, herunder vurdere den Skade, der som Følge af de utætte Tage var sket paa hans Sæd, Foder og Dyr. En anden Udvej var, at det offentlige bevilgede ham et Laan til at bygge for; i saa Fald vilde han frafalde sine Krav (d. 27/11 1822).

Koefoed afviste overfor sin Biskop Bergenhammers »forunderlige Paastande«. Enkekassen havde god Sikkerhed for sit Tilgodehavende i Boet og Naadensaaret; at Præstegaarden var forfalden, kom af, at Bruun 1817 havde faaet 5 Aar bevilget til at istandsætte den, men var død forinden, uden at have faaet noget gjort, og han bestred, at Torp ikke skulde være en fuldtud -kvalificeret Synsmand¹⁰).

Men heller ikke Boet var tilfreds med Provsterrettens Dom, og Kurator besværede sig derfor ligeledes til Biskoppen over den, idet han bl. a. henviste til en Erklæring fra to lokale Synsmænd, der oplyste, at den vestre Del af Præstegaarden i ca. 20 Aar havde været ude af den rette Linie. Skulde Boet betale, hvad det var dømt til, vilde det faa et betydeligt Underskud.

Biskop Hertz resolverede imidlertid (d. 31/12 1822), at der ingen Anledning var til at forandre noget i Provsterrettens Afgørelse, som maatte staa ved Magt, og han fandt sig derfor heller ikke beføjet til at tage Stilling til Bergenhammers Ønske om et Laan; han matte nøjes med det Beløb, der var tilkendt ham.

Men dermed havde Præsten ikke faaet Pengene, thi Boet vred sig ved at udbetale dem, da det, som Kurator skrev til Koefoed, vilde komme til at gaa ud over Panthaverne, derunder Enkekassen, og

han henstillede derfor til Stiftsprovsten, om han ikke hellere vilde appellere Biskoppens Afgørelse til Kancelliet, — hvad han imidlertid ikke ønskede. Der kunde ogsaa være Tale om at sagsøge Forpagterenken, der ikke havde opfyldt sine Forpligtelser, men hun var en fattig Kone uden Stilling og med tre uforsørgede Børn.

At Bergenhammer under disse Forhold kun med Bekymring tænkte paa den Indløsningssum, han skulde betale til Bruuns efterladte, altsaa Boet, og de Byggearbejder, han nødvendigvis maatte i Gang med, er klart, og han henvendte sig derfor til Stiftsprovsten med et Andragende om at faa et Laan i Enkekassen. Koefoed, der aabenbart ikke har Nag til ham paa Grund af det Angreb, han havde været Genstand for for kort Tid siden, var da ogsaa villig til at imødekomme ham. Hans Løsning paa Problemet var en d. 14/4 1823 udfærdiget Fuldmagt til Bergenhammer, der bemyndigedes til mod en udstedt Panteobligation at lade sig udbetale de 500 Rbd., Boet skyldte Enkekassen, og af disse Penge maatte han saa tage de 121, han havde Krav paa, og overføre de godt 378 som Indløsningssum til Kassen. Det resterende Beløb, denne stadig havde tilgode hos Boet, kunde staa til senere.

Med denne Ordning slog Bergenhammer sig til Taals, og i Haab om nu snart at faa Penge, lovede han ved det Syn, der i Maj blev afholdt over Præstegaarden, at han i Løbet af Sommeren vilde tage fat paa at istandsætte Bygningerne, som henlaa i samme forfaldne Tilstand som Aaret forud.

Men Boet var ingenlunde til Sinds at gaa ind paa Stiftsprovstens Forslag, og Følgen blev, at Bergenhammer hen paa Efteraaret befandt sig i en

meget vanskelig Situation, idet det ikke var ham muligt at klare sine Forpligtelser overfor de Haandværkere, han havde antaget, og i sin Nød vidste han da intet andet Raad end igen at henvende sig til Koefoed med en indtrængende Bøn om af Enkekassen at laane de 121 Rbd., han saa haardt savnede.¹¹⁾ Formodentlig har han faaet dem, thi Aaret efter kunde Præstegaardssynet notere, at Stuehuset nu ved Bygning af 16 Fag Bindingsværk og 8 Fag nyt Loft var i god Stand, Udhuset derimod var stadig ikke helt i Orden, og et Hus i Haven laa som hidtil omblæst.¹²⁾

Men i Mellemtiden havde Stiftsprovsten ad Retens Vej prøvet paa at faa det vrangvillige Bo tvunget til at gaa ind paa den af ham ønskede Ordning. Det lykkedes imidlertid ikke. Skifteretten afsagde den 9. Jan. 1824 en Kendelse, der fastslog, at Enkekassen ikke forud for de andre Panthavere kunde gøre Krav paa sit Tilgodehavende og derfor heller ikke paa de 121 Rbd., som Stiftsprovsten mente at kunne forlange af Boet, og en Appel til Overretten i Viborg gav (d. 16/8 1824) samme Resultat. Oven i Købet udtalte Dommerne, at Kassen selv ikke var uden Skyld i Præstegaardens Brøstfældighed, fordi den ikke havde ført det nødvendige Tilsyn med Forholdene paa Stedet.

Hvilke Forhandlinger der derefter kan være blevet ført mellem Parterne, maa staa hen, men tilsidst gled Tingene dog i Lave paa den af Stiftsprovsten anviste Maade, thi den 26/5 1825 kvitterede Bergenhammer overfor Skifteretten for Modtagelse af 378 Rbd. + ca. 49 Rbd. + Renter, som Md. Clausen var blevet dømt til at betale til Boet, hvilket Beløb han bagefter overførte til Enkekassen.

Pastor Bergenhammer fik imidlertid ikke megen Glæde af Vejen Præstegard, idet han døde allerede 1826.

1) Reskript af 21/5 1817. 2) Ifølge Meddel. fra Rigsarkivet. 3) Manø Kirkebog 1804—14 S. 63 b. 4) Wiborg: Præstehist., III, S. 494. 5) Ribe nordre Amtsprovsti: Indk. Breve om Malt Herred: Vejen Sogn. 6) Conr. Dan. Koefoed, Stiftsprovst i Ribe 1805, Amtsprovst 1812, Biskop i Ribe 1825 († 1831). 7) J. W. Hertz, Biskop 1915—25. 8) Ribe nordr. Amtspr.: Gejstl. Justitsprot. 9) Indk. Breve fra Ribe Stiftsprovsti 1804—23 (Bispeark.). 10) Ribe Amts nordr. Amtspr.: Kopibog. 11) Indk. Br. om Malt Herr. Vejen 23/9 1823. 12) Ribe nordr. Amtspr.: Synsprot. 1823. — Alle Dokum. i Landsark., Viborg.
